

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูงของประเทศไทย ถึงแม้ว่าจะได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ปี 2491 โดยตัวของชาวเขาก่อนที่ทางราชการจะเข้าไปมีบทบาท ก่อนปี 2500 นับถึงปัจจุบันกว่า 35 ปีมาแล้วก็ตาม ในภาพรวมยังไม่อาจจะกล่าวได้ว่าการพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูง ประสบผลสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ ยังมีปัญหาเกี่ยวกับสภาพพื้นที่สูงต่างๆ อีกมากมาย ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากร มีอัตราการเพิ่มอยู่ในเกณฑ์สูงมาก สาเหตุของการเพิ่ม ได้แก่ ไม่มีการวางแผนครอบครัว และการอพยพเข้ามาของชาวเขานอกประเทศ

ปัญหาความยากจน แม้ว่าปัจจุบันชาวเขาจะรู้จักประกอบอาชีพการเกษตรเพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัว แต่การขาดความรู้ในการนำเทคนิคใหม่ๆ มาใช้ทำให้ผลผลิตต่ำ ประกอบกับการคมนาคมไม่สะดวก และอยู่ห่างไกล จึงถูกเอาเปรียบด้านการตลาดจากพ่อค้าคนกลาง จากการศึกษาของคณะทำงานเฉพาะกิจเกี่ยวกับชาวเขาของสำนักงานโครงการพิเศษ กระทรวงศึกษาธิการพบว่าในปี พ.ศ. 2529 ชาวเขามีรายได้เฉลี่ยเพียงครอบครัวละประมาณ 6,000 บาทต่อปี (วิรัตน์, 2535)

ปัญหาด้านการศึกษา จากรายงานการสำรวจประชากรชาวเขาในประเทศไทยของสำนักงานสถิติแห่งชาติในช่วง พ.ศ. 2528-2531 พบว่าประชากรชาวเขาในภาคเหนือตอนบนที่ไม่ได้รับการศึกษามีประมาณร้อยละ 78.7 ของประชากรชาวเขาในภาคเหนือ

ปัญหาด้านสาธารณสุข สถานภาพทางด้านสาธารณสุขชาวเขามีต่ำมาก จากการประมาณการของศูนย์พัฒนาชาวเขาด้านสาธารณสุขเมื่อปี 2529 ปรากฏว่าความเจ็บป่วยโดยเฉพาะโรคระบบทางเดินหายใจ ระบบทางเดินอาหารและมาเลเลีย ปัญหาด้านโภชนาการและการติดฝิ่นก็เป็นปัญหารุนแรงในชุมชนชาวเขา

ปัญหาด้านดำรงสภาพความเป็นชนกลุ่มน้อย ชาวเขาเป็นกลุ่มชนที่มีภาษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และวิธีการดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากคนไทยที่ราบและยังมีความแตกต่างกันไปในแต่ละเผ่าอีกด้วย ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชาวเขาจะกระจัดกระจายเป็นชุมชนเล็ก ๆ ห่างไกลจากเส้นทางคมนาคม ทำให้การบริการของรัฐในด้านต่าง ๆ เข้าไปไม่ถึงและไม่ต่อเนื่อง จึงทำให้การพัฒนาไม่บรรลุตามเป้าหมาย และอาจก่อให้เกิดปัญหาความมั่นคงได้ง่าย

ปัญหาการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ บนที่สูงมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญคือ ป่าไม้ ดินและแหล่งน้ำ แต่ทรัพยากรเหล่านี้จะเสื่อมคุณภาพ และหมดไปเนื่องจากชาวเขาส่วนใหญ่เลี้ยงชีพด้วยการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) คือวิธีถางป่าแล้วเผา และมีการเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูกใหม่อยู่เสมอ

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน ได้เข้าไปช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มาโดยตลอดในรูปแบบและวิธีการพัฒนาที่ต่างกันไป บางหน่วยงานอาจพัฒนาด้านตัวบุคคล หรือด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลาย หรือพัฒนาแบบผสมผสานหรือส่งเสริมปลูกพืชอื่นทดแทนฝิ่นมีหลายหน่วยงานได้หันมาร่วมมือกันที่จะช่วยกาแพอราบีทำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น กาแพอราบีก็ได้รับการพัฒนาและส่งเสริมบนพื้นที่สูงภาคเหนือของประเทศไทยมานานกว่า 15 ปีแล้ว โดยหน่วยงานและโครงการต่าง ๆ ซึ่งเห็นว่ากาแพอราบีก็มีศักยภาพในการผลิตบนที่สูงเนื่องจากมีอากาศอากาศหนาวเย็น มีความสูง 800-1,500 เมตร ซึ่งเหมาะสมกับสภาพเป็นภูเขาบนที่สูงของภาคเหนือ ทั้งผลผลิตของกาแพยังทนทานต่อการขนส่ง และสามารถเก็บผลผลิต (สารกาแพ) ไว้ได้นานโดยไม่เน่าเสียหรือชะลอการขายได้ กาแพอราบีก็านอกเหนือจากเป็นพืชที่ใช้ปลูกเพื่อทดแทนฝิ่นเสพติดฝิ่นตามนโยบายเพื่อความมั่นคงของประเทศไทยในระยะแรกแล้ว ในระยะต่อมากาแพอราบีก็ายังเป็นความต้องการสำหรับใช้บริโภคภายในประเทศ ซึ่งผลผลิตยังไม่เพียงพออีกด้วย แม้ว่าประเทศไทยจะมีผลผลิตกาแพอรวมมากเกินความต้องการ

แต่ส่วนใหญ่ก็เป็นกาแฟโรบัสต้า กาแฟอาราบิก้ายังเป็นที่ต้องการของตลาดอีกมาก กล่าวกันว่าความต้องการบริโภคกาแฟที่มีคุณภาพเช่นอาราบิก้า นั้น มีประมาณ 1,000-1,500 ตันต่อปี ในขณะที่ผลผลิตมีเพียง 400-500 ตันเท่านั้น (วิจิตร, 2535)

การส่งเสริมการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้าบนที่สูง เพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นให้ชาวเขา นั้น เป็นการพัฒนาที่เสริมสร้างเศรษฐกิจอันดีแก่ชาวไทยภูเขาทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าหน่วยงานหลาย ๆ หน่วยงาน ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน ได้นำเอากาแฟอาราบิก้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรชาวเขาปลูกกันมากในรูปแบบและวิธีการที่แตกต่างกันออกไป แต่เนื่องจากกาแฟอาราบิก้าเป็นพืชที่จะต้องใช้เทคโนโลยีในการผลิตอย่างเหมาะสม จึงจะได้ผลผลิตอย่างสม่ำเสมอทุก ๆ ปี และกาแฟอาราบิก้ายังเป็นพืชยืนต้นขนาดกลางมีอายุประมาณ 50-70 ปี โดยเกษตรกรไม่ต้องลงทุนปลูกใหม่อีก และที่สำคัญคือให้ชาวเขามีการตั้งถิ่นฐานถาวรไม่อพยพโยกย้ายและมีการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินบนที่สูงได้เหมาะสมกับสภาพความลาดชัน โดยคำนึงถึงมาตรการการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (กองส่งเคราะห์ชาวเขา, 2532:37) การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและวิธีการส่งเสริมการปลูกและผลิตกาแฟ ในโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เว และโครงการพัฒนาเขตพื้นที่สูงไทย-ออสเตรเลีย จะทำให้ทราบถึงรูปแบบและวิธีการส่งเสริมการปลูกกาแฟที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนทราบถึงปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ ในการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้า โดยจะทำการศึกษารายละเอียดทั่วไป รูปแบบและวิธีการส่งเสริมการปลูกกาแฟ ตลอดจนถึงปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับยุทธศาสตร์การส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้า ทั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมปลูกกาแฟอาราบิก้าบนที่สูงในพื้นที่อื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากลยุทธ์การส่งเสริมการปลูกและผลิตกาแฟในโครงการพัฒนาที่สูง
2. เพื่อเปรียบเทียบผลที่เกษตรกรได้รับจากกลยุทธ์การส่งเสริมของโครงการพัฒนาที่สูงที่แตกต่างกัน
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้าบนที่สูง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงกลยุทธ์การส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าของโครงการพัฒนาที่สูง
2. ทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการส่งเสริมการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้า
3. เป็นแนวทางในการส่งเสริมการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้าในเขตพื้นที่อื่น
4. เป็นประโยชน์แก่นักวิจัย นักวางแผนและผู้สนใจโดยทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับงานส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้า

ขอบเขตและวิธีการวิจัย

1. ขอบเขตการวิจัย

เป็นการศึกษากลยุทธ์การส่งเสริมการปลูกและผลิตกาแฟอาราบิก้าของโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เว เขตพื้นที่แม่सान-ผาแดง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และโครงการพัฒนาเขตพื้นที่สูงไทย-ออสเตรเลีย เขตแม่ซ้าย ตำบลแม่กรณ์ อำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย ซึ่งแต่ละโครงการมีการส่งเสริมบุคคลเป้าหมายเป็นชาวเขาเผ่าเย้าเหมือนกันทั้ง 2 โครงการ

2. วิธีการวิจัย

2.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสัมภาษณ์ชาวเขา และข้อมูลทุติยภูมิได้จากเอกสารของหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมปลูกกาแฟของหน่วยงานนั้น ๆ

2.2 เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์เกษตรกรชาวเขาในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาที่สูงไทย-ออสเตรเลีย หมู่บ้านห้วยแก้ว ที่ปลูกกาแฟทุกรายส่วนเกษตรกรหมู่บ้านเขตพื้นที่โครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เว บ้านแม่सान โดยศึกษาประชากรทุกรายที่ปลูกกาแฟเช่นกัน การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานที่ได้โดยใช้จำนวนร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (arithmetic mean) ส่วนการเปรียบเทียบผลที่เกษตรกรได้รับจากกลยุทธ์การส่งเสริมการเกษตรที่แตกต่างกันโดยดูจาก

ก. ผลผลิตของกาแฟ ในด้านปริมาณผลผลิต สัมภาษณ์เกษตรกรเกี่ยวกับจำนวนต้นที่ปลูกและผลผลิตที่ได้รับทุก ๆ ราย

ข. รายได้ของเกษตรกรจากการปลูกกาแฟ สัมภาษณ์เกษตรกรในเรื่องเกี่ยวกับรายได้จากการขายผลผลิตกาแฟในปีที่ผ่านมา ผลผลิตอาจอยู่ในรูป ผลสด กาแฟกะลา หรือสารกาแฟ

ค. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยพิจารณาการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานส่งเสริมการปลูกและผลผลิตกาแฟ ตัวอย่างเช่น การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา วิเคราะห์สาเหตุและแนวทางในการแก้ไขปัญหาการตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไข การปฏิบัติตามขั้นตอนที่วางไว้ การมีส่วนร่วมในการสรุปรวบรวมข้อมูล หรือร่วมประเมินผลความก้าวหน้า ฯลฯ จากคำถามต่าง ๆ มีการให้คะแนนตามลำดับการมีส่วนร่วม คือ 3-2-1 (มาก-ปานกลาง-น้อย)

ง. ทัศนคติของเกษตรกรต่อการส่งเสริมการปลูกกาแฟของโครงการ ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการส่งเสริมการปลูกกาแฟจะวัดทัศนคติ ออกเป็น 5 ระดับ (Likert Scale) คือมากที่สุด-มาก-ปานกลาง-น้อย-น้อยที่สุด โดยให้คะแนน 5-4-3-2-1 ตามลำดับ

จ. การยอมรับเทคโนโลยีการปลูกกาแฟ จะใช้คำถาม ตามเกษตรกรในการยอมรับการส่งเสริมตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ในการปลูกกาแฟของเกษตรกรชาวเขา คำถามที่ใช้เช่น ขนาดของหลุมปลูกกาแฟ การใส่ปุ๋ย จำนวนต้นต่อไร่ การกำจัดวัชพืช การคลุมโคนต้น ฯลฯ ถ้าเกษตรกรปฏิบัติตามคำแนะนำหรือยอมรับเทคโนโลยีการส่งเสริมจะให้คะแนน เท่ากับ 1 ถ้าไม่ยอมรับ เท่ากับ 0

สถานที่ที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยและรวบรวมข้อมูล

1. โครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เว เขตพื้นที่แม่ส้าน-ผาแดง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

2. โครงการพัฒนาเขตพื้นที่สูงไทย-ออสเตรเลีย เขตแม่ซ้าย ตำบลแม่กรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

นิยามศัพท์

1. ชาวเขาเผ่าเย้า เย้าหรือเมียนั้นเชื่อว่าได้มีถิ่นกำเนิดอยู่ในตอนใต้ของจีน นักมานุษยวิทยาจัดชาวเย้าอยู่ในกลุ่มภาษาเดียวกับชาวม้งและจีน ซึ่งสามารถพบชาวเย้าได้ทั้งในตอนใต้ของจีน เวียดนาม ลาว พม่า และไทย ซึ่งในประเทศไทยนั้นจะพบชาวเย้าในบริเวณ 3 จังหวัด คือ เชียงราย พะเยา และน่าน

2. กลยุทธ์ (Strategy) หมายถึงการใช้กลยุทธ์ที่หลีกเลี่ยงวิธีพลิกแพลงหรือการวางแผนในการติดต่อสื่อสาร อย่างลับ เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ (Neufeldt and Guralnik, 1988; 1324)

3. โครงการพัฒนาเขตพื้นที่สูงไทย-ออสเตรเลีย (Thai-Australia Highland Agricultural and Social Development Project, T-A) เริ่มงานพัฒนาชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2523 ด้วยการสนับสนุนด้านการเงินทุนจากธนาคารโลก โดยมีรัฐบาลออสเตรเลียซึ่งได้รับมอบหมายให้สำนักงานให้ความช่วยเหลือทางด้านการพัฒนาการแห่งชาติ (The Australian Development Assistance Bureau) จัดส่งคณะที่ปรึกษา พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่สูง ได้มีสำนักงานบริหารโครงการ ตั้งอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการบริการโครงการซึ่งได้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น 9 เขต ในพื้นที่ 5 จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำปาง น่าน โครงการฯ ได้ปฏิบัติงานครอบคลุมพื้นที่ในหมู่บ้านชาวเขาจำนวน 302 หมู่บ้าน มีจำนวนชาวเขาในเขตพื้นที่รับผิดชอบของโครงการทั้งสิ้น 9,800 ครอบครัว

4. โครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เว (Thai-Norwegian Church Aid Highland Development Project, T-N) เริ่มต้นดำเนินการเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2525 โดยความร่วมมือของรัฐบาลไทย องค์การบรรเทาทุกข์แห่งคริสตจักรนอร์เว และกองทุนควบคุมการใช้ยานพาหนะที่ผิดแห่งสหประชาชาติ ในอันที่จะช่วยพัฒนาชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทยที่มีการปลูกฝิ่นหนาแน่น ด้วยการสนับสนุนช่วยเหลือด้านการเงินและวิชาการแก่รัฐบาลไทย ผ่านทางกรมวิเทศสหการ โดยมีกรมประชาสงเคราะห์เป็นหน่วยงานบริหารโครงการสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดเป็นหน่วยงาน

ประสานงานมีระยะเวลาดำเนินการ 5 ปี มีพื้นที่ดำเนินงานพัฒนา 3 เขตพื้นที่ ได้แก่ เขตพื้นที่ห้วยมะนาว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เขตพื้นที่ม่อนยะ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เขตพื้นที่แม่ล้าน-ผาแดง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย

5. เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรชาวเขาเผ่าเข้าที่ปลูกกาแฟอาราบิก้าตามแผนงานส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าของโครงการพัฒนาเขตพื้นที่สูงไทย-ออสเตรเลีย ในพื้นที่เขตแม่ซ้าย ตำบลแม่กรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เว ในพื้นที่เขตแม่ล้าน-ผาแดง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

คำว่า "ชาวเขาเผ่าเข้า" "เกษตรกร" และ "เกษตรกรชาวเขาเผ่าเข้า" มีความหมายเหมือนกัน

6. เจ้าหน้าที่ส่งเสริม หมายถึง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการปลูกกาแฟอาราบิก้าตามแผนงานส่งเสริมกาแฟอาราบิก้าของโครงการพัฒนาเขตพื้นที่สูงไทย-ออสเตรเลีย และโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เว

7. กาแฟ หมายถึง กาแฟอาราบิก้า ซึ่งเป็นพืชตระกูล Rubiaceae, Genus : *Coffea* มีชื่อวิทยาศาสตร์ *Coffea arabica* L. มีจำนวนโครโมโซม $2n = 4x = 44$ เป็นต้นไม้ขนาดเล็กมีสีเทา หรือ สีน้ำตาลอ่อน จัดเป็นไม้พุ่ม มีกิ่งก้านที่ไม่กอดก่ายกันค่อนข้างเป็นระเบียบ ใบมีสีเขียวเข้ม ดอกสีขาว มีกลีบดอก 5 กลีบ มีอยู่ตามที่ข้อใบ ดอกจะบานภายใน 9-10 วัน หลังจากที่ได้รับน้ำฝน เป็นผลอยู่ประมาณ 8-9 เดือน แต่ผลจะให้ 2 เมล็ด กาแฟอาราบิก้าได้รับการส่งเสริมให้เป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่สูง ทั้งนี้ด้วยคุณสมบัติบางประการที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีบนที่สูง และกาแฟอาราบิก้าเป็นที่ต้องการของตลาดเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกาแฟที่มีคุณภาพดี เหมาะสำหรับการนำไปบริโภค เพราะให้รสชาติดี มีกลิ่นหอม

8. การผลิตกาแฟ หมายถึง ผลผลิตที่สามารถเก็บเกี่ยวได้จากการปลูกกาแฟของเกษตรกร อาจอยู่ในรูปของผลสด กาแฟกะลา หรือสารกาแฟ

9. รายได้ หมายถึง รายได้จากการขายผลผลิตที่ได้จากการปลูกกาแฟอาจขายเป็นผลสด กาแฟกะลา และสารกาแฟ

10. การยอมรับ หมายถึง การที่เกษตรกรได้นำเอาเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ได้รับจากการส่งเสริมมาใช้ในการปลูกและผลิตกาแฟ

11. **ทัศนคติ** หมายถึง ความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อการส่งเสริมการปลูกกาแฟ แต่ละโครงการอาจเป็นในเชิงบวกหรือลบก็ได้

12. **การมีส่วนร่วม** หมายถึง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมวิเคราะห์ปัญหาและพิจารณาแนวทางแก้ไข ร่วมในการตัดสินใจ เลือกแนวทางในการแก้ไขปัญหา และวางแผนโครงการ ร่วมในการปฏิบัติตามโครงการที่วางไว้ ร่วมในการรับผลประโยชน์ที่ได้จากโครงการ และร่วมในการประเมินผล

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved